

KGAOLO YA PELE

1.1 Matseno

Maikemišetšo a lengwalonyakišišo le ke go nyakišiša dikanegelokopanatseka tša Lebopa. Dikanegelokopanatseka tša gagwe ke dikanegelokopana tše di latelago: **Ntlo ya monna yo mongwe le Bomahlwabadibona** tseo di lego ka mo go **Makhura' lefehlo** (1993) yeo e rulagantšwego ke Mampuru. Dikanegelokopanatseka tša Lebopa ga se dikanegelo tša mathomo tše a di ngwadilego. O thomile ka go ngwala **Motho wa Maloba** (1975) yeo e lego padi.

Ge Groenewald (1993:35) a ngwala ka kanegelo ya **Bomahlwabadibona** o re:

Lebopa o hlaloša ditiragalo tša mahlagahlaga ("adventure") tša Joe le Ranti ge ba thulana le Sebata le Kid Coward.

O tšwela pele gona letlakaleng leo ka go gatelela mahlagahlaga a kanegelo yeo a e swantšha le kanegelo ye e bitšwago "potboiler". Groenewald o gatelela bohlokwa bja Lebopa ka gore ke mongwadi wa mathomo yo a ngwadilego mohuta woo wa kanegelokopanatseka mo Sepeding.

Pele ga ge go ka nyakišišwa dikanegelokopanatseka tseo tša Lebopa go tlo hlokomelwa maemo a dinyakišišo mabapi le tšona.

1.2 Maikemišetšo

Bjale go ya go hlokomedišišwa dikanegelokopanatseka tše pedi tseo tša Lebopa e lego **Ntlo ya monna yo mongwe le Bomahlwabadibona**.

Banyakišiši ba ba ngwadilego mabapi le dikanegelotseka ba be ba lebeletše kudu kanegelotseka ka bophara e sego kanegelokopantseka. Mabapi le tšeo tša Lebopa go hwetšagala gore ga go na bao ba šetšego ba di nyakišišitše ge e se Groenewald fela. Groenewald (1993:33-35) o :

- (a) hlalošitše diteng tša dikanegelokopantseka tšeo ka boripana fela,
- (b) a tšwela pele a di aroganya go laetša ge di wela dikgorwaneng tša go fapafapana e lego **leina la mogobošwa goba mmolawa ke sephiri** mo go welago **Ntlo ya monna yo mongwe, le nyakišišo ya go utolla sephiri** mo go welago **Bomahlwabadibona**.

Go kgonthišišwe gore banyakišiši ka moka bao go boletšwego ka bona ka mo godimo, ba be ba ikgethela seo ba nyakago go se nyakišiša gomme ba nyakišiša sona fela. Ka fao maikemišetšo a lengwalonyakišišo le ga se go ya go kgetha ntlha ye e itšego gwa tseparelwa yona fela, aowa, go yo nyakišišwa ka bophara ka mohuta wo wa sengwalo.

Go yo tsinkelwa le go nyankurelwa dikanegelokopantseka tša Lebopa tšeo go boletšwego ka tšona. Se se dirwa e le go laetša gore go na le mehuta ye e fapafapanego ya dikanegelotseka go ya ka dipolelo tša tšona. Pele a go kgonthišwe gore kanegelotseka ke eng.

1.3 Tlhalošo ya kanegelotseka

Mo go tlo latelwa lenaneo le:

1. Kanegelotseka.
2. Mehuta ya dikanegelotseka.

1.3.1 Kanegelotseka

Borateori ba mmalwa ba ngwadile kudu ka ga seo kanegelotseka e lego sona. Stewart (1980:12) ge a hlaloša seo kanegelotseka e lego sona o re ke kanegelo yeo go yona monyakišiši/letseka goba banyakišiši/matseka a/ba swaraganego le go rarolla bosenyi.

Taba ye ya letseka le bosenyi e tiišetšwa ke Boileau le Narcejac (Groenewald 1993:29) ge ba re:

Le roman policier est un enquête, à coupe sûr, mais une enquette qui a pour but d'élucider un certain mystère en apparence incompréhensible, accablant pour le raison.

Bona ba gatelela gore kanegelotseka e bolela ka ga **nyakišišo** ye e utollago taba ye e sa kwešišegego, e lego **sephiri** ("mystère").

Ge Stewart a tšwela pele gona letlakaleng leo ka go bolela ka ga nyakišišo yeo, o tsopola Ellery Queen ka la gore kanegelotseka e swanetše go ba le letseka/monyakišiši yoo a nyakišišago bosenyi; gomme lona letseka leo e swanetše go ba molwantšhwa yoo a atlegago dinyakišišong tša gagwe. Gona letlakaleng leo, Stewart o tsopola gape Routley go re o hlaloša kgopolo ye ka go re ke kanegelo yeo go yona go nago le bosenyi, maphodisa/letseka (leo e ka bago la kgoro ya maphodisa goba aowa) le nyakišišo yeo e utollago sephiri.

Groenewald (1993:29) o laetša gore ge go balwa dipaditseka tša **Kekana** e le **Nnete Fela**, le ge e ka ba dikanegelokopanatseka tša **Lebopa**, **Ntlo ya monna yo mongwe** le **Bomahlwabadibona** tše di kgobokantšhitšwego ke Mampuru mo pukung ya **Makhura' lefehlo**, go a makatša ka gobane go laetša gore tlhalošo ya paditseka, ye e filwego ke Boileau le Narcejac (le ba bangwe ka godimo), ga e kgotsofatše gabotse.

Se se ra gore go tsongwe tlhalošo ye nngwe. Yona e fiwa ke Narcejac (Groenewald 1993:29). Ge a bolela ka melao ya paditseka "Le lois du roman policier" o re:

Le roman policier est un récit où le raisonnement crée l'effroi qu'il est chargé d'apaiser.

O tliša gore ke polelo ye e **tšhošago**. Gape ke polelo ye e **homotšago**; ke go re, kanegelotseka e na le polelo ya mahlakore a mabedi:

- (a) Ya go tšhoša.
- (b) Ya go homotša mmadi.

Go ka lemogwa seo ge go balwa dikanegelokopanatseka tša Lebopa. Mo go **Ntlo ya monna yo mongwe**, thulano ya Vincent le mogatšagwe Shadi gotee le Tumo e lebane le **sephiri**, mola tlemollo ya lehuto e lebane le **go utolla sephiri**. Groenewald (1993:29) yena o bolela ge e le gore thulano yeo e lebane le **go tšhoša** mola tlemollo ya lehuto e lebane le **go homotša** mmadi. Taba yeo ya Groenewald e yo nyakišišwa.

Ka go le lengwe **Bomahlwabadibona** yona e lebane thwii le mahlakore a mabedi ao, ka gore thulano ya Joe le Ranti kgahlanong le Sebata le Kid Coward e tšweletša polelo ya **go tšhoša** mola tlemollo ya lehuto la kanegelo ye e tšweletša **khomotšo** go mmadi.

Ka fao, kanegelokopanatseka yeo ya Lebopa, bjalo ka kanegelotseka ya Kekana, **Nnete Fela**, e lebane thwii le tsopolo yeo ya Narcejac.

Ge a nyalanya dikgopolo tšeo tša Narcejac le Boileau, Groenewald (1993:29) o re:

Tlhalošo yeo ya mafelelo (ke go re ya Narcejac) e bolela ka bophara, ka go phatlalala, (ke go re, go akaretša). Gape e swana le yeo ya mathomo (ke go re ya Boileau le Narcejac) ka gobane **sephiri** se lebane le **letšhogo**; **nyakišišo** e lebane le **go homotša**. Phapano ye kgolo ke ya go rulaganya ditaba.

Ge go rungwa seo kgopolo ye, kanegelotseka e lego sona go ka thwe kgopolo ye e akaretšwa gabotse ke Murch (1968:84) ge a re:

A detective story is a tale in which the primary interest lies in the methodical discovery, the rational means, of the exact circumstances of a mysterious event or series of events.

Ge a tiiša seo se hlalošwago tsoolong yeo, Groenewald (1984:2) yena o re:

... die speurverhaal (word) gekenmerk deur die absolute rationalisering van die werklikheid, (en dit) vorm 'n sekere beslotenheid; die intrige is 'n noukeurig inmekaar gelaste ketting om 'n logiese argumentasie te word sodat die probleemoplossing aan dié van die wiskundevraagstuk gelyk gestel kan staan.

Ke yona nyakišišo ye ya go utolla sephiri le mokgwa, gammogo le tsela yeo e latelwago, tšeo di šikinyago maikutlo le megopolo ya babadi, tše di nyakegago.

1.3.2 Mehuta ya dikanegelotseka

Taba ya bobedi ye e tlogo bolelwa mo, ke ya mehuta ya dikanegelotseka. Polelong yeo go tlo latelwa lenaneo le le latelago:

- Karoganyo ya Boileau le Narcejac.
- Bofokodi bja karoganyo yeo.
- Karoganyo ya Groenewald.

- Karoganyo ya Boileau le Narcejac.

Bangwadi ba ba aroganya dikanegelotseka ka mehuta ye e latelago ye lesome:

1. "Detective" (kanegelo ya letseka)
2. "Policier" (kanegelo ya lephodisa)
3. "Policier noir" (kanegelo ye šoro ya lephodisa)
4. "Problème" (kanegelo ya mathata)
5. "Noir" (kanegelo ye šoro)
6. "Bourreau" (kanegelo ya mmolai/phišegelo/sefegabatho)
7. "Victime" (kanegelo ya mogobošwa)
8. "Cruel" (kanegelo ye šoro)
9. "Suspense" (kanegelo ya ngagego)
10. "Thriller" (kanegelo ya go boifiša/poifišo).

- Bofokodi bja karoganyo yeo.

Bofokodi bjo bogolo bja karoganyo ya banna ba ba Mafora ke gore ba hlakahlakanya ditaba ge ba etla temaneng ye. Bona ba dirile karoganyo yeo ya ka godimo, go ya ka Groenewald (1993:30) ka go hlokomedišiša:

- (a) Dielemente tše di itšego tša kanegelotseka, bjalo ka letseka, mogobošwa le sefegabatho ("detective", "victime", "bourreau").
- (b) Thulaganyo, bjalo ka ya poifo le ya mararane ("thriller", "problème")
- (c) Diteng, bjalo ka ya bošoro ("noir", "cruel").

Karogantšho ye e hlakahlakane ka gore thulaganyo le diteng ke matlalo a sengwalo, mola e le gore dielemente di tšwelela ka gare ga diteng tša sengwalo go se fapantšha le mehuta ye mengwe ya dingwalo. Dielemente tšeo tša diteng go bolelwago ka tšona ke:

- * Baanegwa,
- * Ditiragalo,
- * Nako,
- * Felo.

Tšona ke dikgopolo tše di tlogo ahlaahlwa kgaolong ya bobedi.

Borateori bao ba hlokomologile taba ya gore ba ele hloko lebaka la gore dikokwane tše bohlokwa tša karoganyo yeo ya dikanegelotseka, di swanetše go lebana le dielemente tšeo di fapantšhago kanegelotseka le mehuta ye mengwe ya dikanegelo, bjalo ka dikanegelorato. Gomme dielementekgolo tšeo e ile go ba:

- * Baanegwa ba ba itšego.
- * Ditiragalo tša go fapafapana.

- Karoganyo ya Groenewald.

Yena o hlokomedišiša taba ya gore dikanegelotseka di swanetše go aroganywa ka go hlokomela gore dikokwane tše bohlokwa tša karoganyo yeo di lebane le dielemente tšeo di fapantšhago mohuta wo le mehuta ye mengwe ya dikanegelo. Go ya ka yena Groenewald (1993:30) dielemente tšeo ke:

- * Monyakišiši, e lego letseka.
- * Mosenyi, e lego mmolai.
- * Mogobošwa, e lego mmolawa.

* Bohlatse bjo bo utollago nyepo/sephiri.

* Nyakišišo, go utolla nyepo/sephiri.

Ge a tšwela pele mabapi le nyakišišo ya ditaba go utolla sephiri, Goenewald (1993:32) o laetša gore nyakišišo ye e lebane le dikanegelo tšeo di boelago ka **go tšhoša le go homotša**. Mabapi le taba yeo o fo di nepiša ka go re:

Ga go na sephiri se se swanetšego go utollwa; fela go na le mathata a a swanetšego go rarollwa. Ka tsela yeo thulaganyo ya dikanegelo tšeo tša botseka, e swana le ya dikanegelorato. Gantši bangwadi ba dikanegelo tšeo ba hlakahlakantšha kanegelorato le kanegelotseka, bjalo ka Kekana ge a ngwala **Nonyana ya Tokologo le Nnete Fela**.

Taba ye ke temošo ya gore go fapana le ka fao borateori ba babjalo ka Boileau le Narcejac ba arogantšhago dikanegelotseka ka gona. Mo Sepeding dikanegelotseka di ka aroganywa ka tsela ye e fapanego le yeo ya bona.

Groenewald (1993:32) o aroganya dikanegelotseka tša Sepedi ka dikarolo tše tlhano e lego:

* **Semelo sa nnete sa monyakišiši ke sephiri.** Mehuta ya karoganyo ya Boileau le Narcejac yeo e lebanego le mohuta wo ke ya "problème", "detective" le "policier".

Mohlala: Motuku (1972), Ralato 1 (**Nka se lebale**).

* **Leina la mosenyi ke sephiri.** Mehuta ya karoganyo ya Boileau le Narcejac yeo e lebanego le mohuta wo ke ya "detective", "criminel" le "policier".

Mohlala : Moloto (1962), **Tšhipu e rile ke lebelo.**

* **Leina la mogobošwa goba mmolawa ke sephiri.** Mehuta ya karoganyo ya Boileau le Narcejac yeo e lebanego le mohuta wo ke ya "suspense" le "thriller".

Mohlala: Lebopa, **Ntlo ya monna yo mongwe** (Mampuru (morulaganyi), **Makhura' lefehlo**).

* **Bohlatse bjo bo utollago nyepo ke sephiri.** Mehuta ya karoganyo ya Boileau le Narcejac yeo e lebanego le mohuta wo ke ya "policier", "problème" le "criminel".

Mohlala : Bopape (1982), **Lenong la Gauta.**

* **Nyakišišo ya go utolla sephiri.** Mehuta ya karoganyo ya Boileau le Narcejac yeo e lebanego le mohuta wo ke ya "noir" le "cruel".

Mohlala : Lebopa, **Bomahlwabadibona** (Mampuru (morulaganyi), **Makhura' lefehlo**).

Go ya ka karoganyo ye ya Groenewald go tla lemogwa gore go na le phapano karogantšhong ya dikanegelotseka tša Sepedi le yona yeo ya Boileau le Narcejac. Mo Sepeding mehuta yona yeo ya borateori ba Mafora e ipoeletša mo dikarogantšhong tša go fapafapana ka ge mo go tša Sepedi Groenewald a etše hloko nepišo ya mongwadi. Ke nepišo yona yeo, yeo e tlišago dikaroganyo tšeo di yago go lebelelwa lengwalonyakišišong le.

Go phethagatša tšeo go swanetše gwa ba le mokgwa wo o yago go latelwa ge go nyakišišwa.

1.4 Mokgwa wa nyakišišo

Lengwalonyakišišong le go ya go latelwa mekgwa ye mebedi ya go nyakišiša e lego:

- Mokgwa wa go hlaloša sebopego sa sengwalo gore diphapantšho tša dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo e lego **Ntlo ya monna yo mongwe le Bomahlwabadibona**, di tšwelele.
- Mokgwa wa go bapetša dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo go bontšha ka mo dibopego tša tšona di fapanago le ka mo dibopego tša tšona di kwanago ka gona.

Ka tsela ye di yo hlophišwa bjalo ka dikanegelokopanatseka tša mehuta ya go fapafapana.

Go hlaloša sebopego sa sengwalo teori ye e amanago le ya naratholotši e tlo šomišwa. Teori yeo e tlo hlalošwa ka mo fase.

* **Sebopego sa sengwalo.**

Mojalefa (1995a:13) o swantšha sebopego sa sengwalo bjalo ka segwere sa eie seo se nago le matlalo a mararo ao e lego letlalo la diteng, la thulaganyo le la mongwalelo.

Megopolo ye e amana le ya borateori ba naratholotši fela e fapana le yona ge go nepišwa letlalo la boraro. Strachan (1988:3) o re le lebane le "**Visie**" (pono/ tebelelo), eupša ge a hlaloša tsela ye "visie" e tšweletšwago ka gona, o e lebantšha le ye nngwe ya dithekniki tša thulaganyo, e lego **tebelelo**. Gabotse "visie" yeo e tšweletšwa ke mongwalelo. Ke ka lebaka leo Mojalefa (1995:83) a e bitšago letlalo la mongwalelo. Phapano yeo ga se ya theo ya

teori ye; ke ya gore kgopolo yeo e šomišwa ka go fapana fela. Bjale dikgopolo tšeo tše tharo, e lego diteng, thulaganyo le mongwalelo di yo hlalošwa. Go yo thongwa ka go hlaloša diteng.

1.5 Diteng tša sengwalo

Mojalefa (1995a:14) o re diteng ke ditaba tšeo e lego kgale di le gona pele ga ge mongwadi a ka gopola go di ngwala le go di rulaganya ka mo a ratago ka gona. O tšwela pele ka go re ditaba tšeo di tlemaganywa ke **sererwa** ("topic") gore di be kgopana.

Groenewald (1993:4) o tiišetša seo ka go re:

... ke ge ditaba di lemogwa ka botšona, pele ga ge mongwadi a bolela/ngwala ka ga tšona, pele ga ge a di hlaloša.

Kgopolo ye bohlokwa mo nyakišišong ya diteng ke sererwa. Ke ka lebaka leo kgopolo yeo e swanetšego go hlalošwa ka botlalo.

* Sererwa

Sererwa ke **lentšu** goba **lefokwana** leo le akaretšago diteng tša sengwalo. Ke ditaba ka moka tšeo di rerwago mo sengwalong goba re ka fo re ke modu wa ditaba tša sengwalo.

Marggraff (1994:61) ge a nepiša kgopolo yeo ya sererwa o re:

When a point is reached at which the reality cannot be abstracted any further, when a final abstraction is reached, then one refers to the topic of the story.

Seo se gatelelwago mo ke kgopolo ya gore sererwa se laola ditaba ka moka tša diteng go tloga mo di thomago go fihla mo di felelago. Ka fao sererwa se bohlokwa. Bohlokwa bjo bo tla šetšwa kgaolong ya bobedi.

Seo se gateletšwego mo ke dintlha tše di latelago mabapa le diteng. Ke gore diteng ke letlalo la mathomo la sengwalo, le gore di tlemaganywa ke sererwa gore di be kgopana; mola sona sererwa seo e le modu wa ditaba tša diteng.

Bjale go yo hlalošwa thulaganyo.

1.6 Thulaganyo ya sengwalo.

Thulaganyo ke letlalo la bobedi la sengwalo. Gape ebile ke tsela yeo mongwadi a rulaganyago ditaba tša sengwalo ka gona.

Serudu (1992:48) o hlaloša thulaganyo ka go re:

Ke tlhamo ya ditiragalo mo pading, papading goba kanegelongkopana goba mo go thetokanegelo. ... ke freime goba motheo wo go wona mongwadi a hlamago taba ya gagwe godimo ga wona. Go yona ditiragalo di latelana go ya ka moo di hlolanago ka gona.

Thokoane (1994:13) o tiišetša tšeo Serudu a di boletšego; o tlaleletša ka gore ditiragalo tšeo di kgethwa ke mongwadi ka bokgwari bjo bogolo.

Serudu le Thokoane ba hlaloša thulaganyo ka go lebantšha ditiragalo fela. Mojalefa (1995(b):16) o bolela ka ga go rulaganywa ga ditaba, e sego ditiragalo fela. Ge a tšwela pele ka go gatelela bohlokwa bja moko wa ditaba o re:

... mongwadi o rulaganya ditaba gore di tle di lebane le **maikemišetšo goba tebanyo (moko wa ditaba)** yeo.

Groenewald (1991:22) o tlaleletša megopolo yeo ya Mojalefa ka:

- (a) Go gatelela bohlokwa bja moko wa ditaba.
- (b) Go lebantšha dithekniki ge go bolelwa ka ga thulaganyo.

Ge a tšwela pele go gatelela kgopolo yeo ya go beakanywa (1993:5) o re:

Thulaganyo ke tlhopho ya **dithekniki** ge di amana seng sa tšona; ge ye nngwe le ye nngwe e lebane le **moko wa ditaba**.

Groenewald (1993:17) o hlaloša thekniki ka go fo re ke mokgwa woo mongwadi a tšweletšago moko wa ditaba pele ka wona mo sengwalong. Gomme Mojalefa (1995(b):24) o tlaleletša tlhalošo yeo ka gore ke ditsejanatsejana - e ka ba tša mararankodi goba tša thwii! - tšeo mongwadi a sepelago ka tšona mo leetong la go hlaloša ditaba mo sengwalong sa gagwe.

Se se ra gore gabotse go ka no thwe thekniki ke:

- (a) Kamano gare ga ditaba tše di bolelwago, ke gore di rulaganywago.
- (b) Kamano gare ga ditaba tšeo le moko wa ditaba.

Se bohlokwa se se gatelelwago mo ke go rulaganya ditaba gore maikemišetšo a mongwadi a tšwelele. Ke ka lebaka leo maikemišetšo goba tebanyo goba moko wa ditaba, e lego kgopolo ye bohlokwa ye e swanetšego go hlalošwa.

* **Moko wa ditaba**

Moko wa ditaba ke molaetša wo mongwadi a ratago go o fa babadi. Molaetša wo ke wona maikemišetšo goba tebanyo ya mongwadi ge a ngwala sengwalo.

Mojalefa (1995(a):27) ge a hlaloša seo moko wa ditaba o lego sona o re:

... ke ge mongwadi a hlaloša kgopolo goba tebelelo ya gagwe,
ge a ngwala mabapi le taba goba tiragalo yeo a e lemogilego
bophelong ... ke motheo wa sengwalo sa mongwadi.

Moko wa ditaba o fapana le sererwa. Phapano gare ga moko wa ditaba le
sererwa e ka laetšwa ka tsela ye go ya ka Groenewald (1993:14):

Moko wa ditaba

- * Moko wa ditaba o lebane le letlalo
la thulaganyo.
- * Moko wa ditaba o tlemaganya
dithekniki gore di lebane.
- * Moko wa ditaba ke tabakgolo
(molaetša) yeo e lego kokwane yeo
e laolago thulaganyo ya ditaba gore
e be sengwalo.

Sererwa

- * Sererwa se lebane le letlalo
la diteng.
- * Sererwa se tlemaganya
ditaba tša diteng gore di be
kgopana.
- * Sererwa ke kakaretšo ya
mafelelofelelo ya ditaba tša
diteng.

Groenewald (1993:16) le Mojalefa (1995:(b):18) ba ruma ka gore phapano ye
e swana le phapano gare ga diteng le thulaganyo gomme mohola wa yona
phapano ye ke go godiša kgogedi. Ge a tšwela pele go hlaloša seo
maatlakgogedi e lego sona Groenewald gona letlakaleng leo la lesometshela
o re:

... ke phišegelo ye e gapeletšago mmadi gore a tšwele pele ka
go bala, ka gobane a nyaka go tseba molaetša wa mongwadi.

Maatlakgogedi a, a na le mahlakore a mabedi ao e lego **go tseba le go se
tsebe:**

- Go tseba ke lehlakore leo le lebanego le sererwa le diteng tša sengwalo tšeo mmadi a di tsebago.
- Go se tsebe ke lehlakore leo le lebanego le moko wa ditaba le thulaganyo tšeo mmadi a sa di tsebego.

Go ka akaretšwa ka gore thulaganyo ke ka fao mongwadi a rulaganyago ditaba tša sengwalo ka gona. Thulaganyo yeo mongwadi o e dira a etše hloko moko wa ditaba. Go feta fao, o rulaganya ditaba tšeo tša sengwalo a di theile godimo ga dikokwane tša thulaganyo e lego kalotaba, tšwetšopele, sehloa le tlemollahuto. Dikokwane tše di tlo ahlaahlwa ka botlalo kgaolong ya bone ya nyakišišo ye.

1.7 Mongwalelo

Mongwalelo ke letlalo la boraro e lego la mafelelo la sengwalo. Nyakišišong ye mongwalelo o ka se nyakišišwe. Lebaka ke gore nyakišišo ya mongwalelo e ka se tšweletše phapano gare ga dikanegelokopanatseka tšeo tše pedi ye e tlogo ba ye bohlokwa ge di bapetšwa. Go tla fo tsopolwa fela dintlha tše pedi tše tharo go hlaloša seo mongwalelo e lego sona. Groenewald (1993:28) o re:

... ke ge polelo e tšwetša maikutlo a mongwadi pele mabapi le taba ye e bolelwago.

O tšwela pele gape letlakaleng la masomepedisenyane; o re:

Maikutlo a mongwadi mabapi le taba ye a e bolelago, a e hlalošago, a sepedišana le khuduego. Ke ka lebaka leo re rego polelo e tšweletša khuduego ... ka mongwalelo mongwadi o kgona go tswalanya mmadi le tebelelo ya gagwe.

Seo Groenewald a se gatelelago ke gore ge go sekasekwa mongwalelo go swanetše go hlokomelwa polelo; eupša e sego yona fela, empa le khuduego le maikutlo tšeo mongwalelong di tšweletšago moko wa ditaba.

Le ge go le bjalo, mongwalelo ga o ye go nyakišišwa. Go yo nyakišišwa matlalo a mabedi a sengwalo e lego: letlalo la diteng le la thulaganyo fela.

1.8 Tshepedišo ya ditaba

Kgaolo ya bobedi e ya go lebana le diteng I. Mo go yona go yo hlalošwa dielemente tša diteng (baanegwa, ditiragalo, nako le felo), go akaretšwa diteng tša kanegelokopanatseka ya **Ntlo ya monna yo mongwe** le go hlaloša dielemente tša diteng tša kanegelokopanatseka yeo. Kgaolo ya boraro e yo lebana le diteng II. Go yona go akaretšwa diteng tša kanegelokopanatseka ya **Bomahlwabadibona**, tlhalošo ya dielemente tša diteng tša kanegelokopanatseka yeo le go ruma ka go bapetša diteng tša dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo: **Ntlo ya monna yo mongwe** le **Bomahlwabadibona**. Kgaolo ya bone yona e yo lebana le thulaganyo I. Fao go yo hlalošwa teori ya dikgopolo tše di latelago tša thulaganyo: Thaetlele, lenaneotlhophangwalwa (moakanyetšo) ("design"), le dikokwane tša thulaganyo. Kgaolo ya bohloko e ya go lebana le thulaganyo II. Yona e yo swaragana le tirišo ya dikgopolo tšeo tša thulaganyo ge di lebantšhwa le **Ntlo ya monna yo mongwe**. Kgaolo ya boselela e lebane le thulaganyo III. Yona e lebane le tirišo ya dikgopolo tšeo tša thulaganyo ge di lebantšhwa le **Bomahlwabadibona**. Kgaolo ya bošupa ke papetšo ya thulaganyo ya dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo: **Ntlo ya monna yo mongwe** le **Bomahlwabadibona**. Gomme kgaolo ya go ruma lengwalonyakišišo le ke ya seswai. Yona e lebanego le kakaretšo ya lengwalonyakišišo le.

Go gateletšwe bohlokwa bja Lebopa ka go bontšha tšeo a šetšego a di ngwadile. Go gateletšwe gape le maikemišetšo a lengwalonyakišišo le. Ona a latetšwe ke tlhalošo ya kgopolo ya kanegelotseka (kanegelokopanatseka). Go

gateletšwe le mogwa wa nyakišišo wo o yago go latelwa nyakišišong ye. Go filwe le tlhalošo ya matlalo ao a mararo a sengwalo, e lego, la diteng, la thulaganyo le la mongwalelo. Go rumilwe ka tshepedišo yeo e yago go latelwa leetong la rena la nyakišišo ye.

KGAOLO YA BOBEDI

2. DITENG 1

2.1 Matseno

Kgopolo ya diteng e hlalošitšwe kgaolong ya pele ya lengwalonyakišišo le. Ka lebaka la botele bja letlalo leo la diteng, le yo arolwa ka dikarolwana tše pedi, ke go re, diteng I le diteng II. Mo kgaolong ye go yo hlalošwa kgopolo ya diteng ka fase ga karolwana ya diteng I ka go latela lenaneo le:

(a) Tlhalošo ya dielemente tša diteng e lego:

- * Baanegwa
- * Ditiragalo
- * Nako
- * Felo

(b) Kakaretšo ya diteng tša **Ntlo ya monna yo mongwe**.

(c) Tlhalošo ya dielemente tša diteng tša **Ntlo ya monna yo mongwe**.

(d) Kakaretšo.

Kgaolong ya pele ge go hlalošwa sererwa go boletšwe gore bohlokwa bja sererwa bo tla hlalošwa kgaolong ye. Ka gona pele go hlalošwa dikgopolo tše o tša ka godimo, go tla šetšwa ntlha yeo e sa tšwago go bolelwa. Mojalefa (1995(a):20) o akaretša bohlokwa bja sererwa ka dintlha tše:

- * Sererwa se kgokagantšha ditiragalo.
- * Se laola ditiragalo.
- * Se laola tikologo e lego nako le felo.

- * Mongwadi o phetha moo diteng di thomago gona le moo di felelago gona. Sephetho seo se laolwa ke sererwa.
- * Sererwa se lemoša mmadi ditiragalokgolo le moanegwagolo.

Se se laetša gore sererwa se bohlokwa ka ge se laola dielemente tša diteng e lego dikgopolo tše re yago go di hlaloša ka fase gomme ya re ka morago ra di lebanya le dikanegelokopanatseka tše pedi tše.

2.2 Tlhalošo ya dielemente tša diteng

2.2.1 Baanegwa

Pele go ka lebanywa kgopolo ye le dikanegelokopanatseka tše tša Lebopa, go tla lebeletwa gore na yona e hlalošwa gore ke eng.

Strachan (1988:11) ge a hlatholla baanegwa o re:

... akteurs word beskou as instansies wat handelinge verrig.
Hulle is nie noodwendig menslik nie, want 'n hond of 'n masjien of 'n slang kan byvoorbeeld as akteur optree.

Kgopolo ye ya gore baanegwa ke "akteurs" (baraloki) e sego "batho" ("persons") fela, e tiišwa le ke Bal (1980:14-15). Mojalefa (1995(c):6) ge a tšwetša taba ye ya baanegwa ge e le "batho" pele o re:

Baanegwa ke batho ba sengwalo, le ge e le gore le dilo (dikgomo, nku, tonki, letlapa, selepe, thaba, noka, sefofane, puku, bjalobjalo), e ka ba baanegwa.

Ka go realo baanegwa ga se batho fela ka gore le dilo di fetoga baanegwa; ka gona, go kaone ge ba ka bitšwa "baraloki", ke gore, bakgathi ba tema mo

sengwalong. Bona ge ba tšwelela mo sengwalong go na le ka tsela yeo ba amanago ka gona. Kamano yeo e laolwa ke **sererwa**.

Baanegwa ba diteng ba arolwa ka mehuta ye mebedi. Mehuta yeo ke **baanegwagolo** le **baanegwanyane**. Bobedi bja mehuta ye bo bohlokwa, eupša mo nyakišišong ye re yo lebanya baanegwagolo fela. Bona ba arotšwe ka mehuta ye mebedi. Mojalefa (1995(c):6) o bitša baanegwagolo bao gore ke **mongangiši** le **mongangišwa**.

Dikgopolo tšeo di swiswaditšwego tša mafelelo di tla yo hlalošwa ge di lebanywa le dikanegelokopanatseka tšeo tša Lebopa.

2.2.2 Ditiragalo

Groenewald (1993:9) ge a hlaloša kgopolo yeo ya tiragalo o re:

Tiragalo ke seo moanegwa a se dirago goba se se mo diragalelago/welago. Ke ge ditaba di fetoga. Ditiragalo tšeo di a latelana.

Mojalefa (1995(c):4-5) o tlaleletša seo Groenewald a se bolelago ka go re:

Ditiragalo ke dilo tše di diragalelago baanegwa gammogo le mabaka ao ba ikhwetšago ba le go ona. Mongwadi wa sengwalo se se itšego (padi, kanegelokopana, kanegelo= tšhaba, taodišo, tiragatšo, bjalobjalo) o phetha moo diteng di thomago le moo di felelago gona. Sona sephetho seo se laolwa ke sererwa.

Go molaleng gore sererwa ke sona se laolago ditiragalo tša diteng; gore di thoma kae le gore di felela kae. Ke gore, se re lemoša ditiragalokgolo tša sengwalo. Mojalefa (1995(c):4) o re sererwa se lebanya ditiragalogolo

gammogo le moanegwagolo. Nyakišišong ye go ya go sekasekwa ditiragalo tša diteng ge go hlokometšwe sererwa seo se lebanego le ye nngwe le ye nngwe ya dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo, ka ge e le sona se laolago ditiragalo tšeo.

Go ya ka Mojalefa (1995:4) le Marggraff (1994:88) ditiragalo tšeo di arotšwe ka mehuta ye meraro. Marggraff o di bitša "**cardinal events, secondary events and arbitrary/superfluous events**" mola Mojalefa a di bea ka Sepedi gore ke **ditiragalotshwanelo, ditiragalotebanyo le ditiragalotlaleletšo**. Dikgopolo tše di tlo hlalošwa ge go sekasekwa ditiragalo tša dikanegelokopanatseka tše pedi tšeo.

Bjale go yo hlokomelwa kgopolo ya tikologo.

2.2.3 Tikologo

Potter (1967:27) ge a hlaloša tikologo o re:

... the actions of the characters take place at some time, in some place, amid some things - these temporal and spatial surroundings are the setting.

Seo se bolelwago ke Potter ke gore tikologo e na le dikarolwana tše pedi e lego nako le felo. Go tla hlokomelwa teori yeo e lebanego le dikarolwana tše pedi tšeo, go thongwa ka nako.

2.2.3.1 Nako

Serudu (1992:35) ge a hlaloša kgopolo ye o re:

Ge re bolela ka nako dingwalong gona re šupa lebaka leo le

tšewago ke mongwadi ge a laodiša ditiragalo tše di tšwelelago sengwalong sa gagwe.

Mojalefa (1994:56) o tiiša seo ka go re:

Ge go bolelwa ka nako ya histori, ga go bolelwe ka kudu ka lebaka leo mongwadi a le tšeago ge a anega taba ("story") goba ka fao mongwadi a tšeago lebaka le le itšego a ngwala botelele goba bontši bja matlakala a a itšego; ka fao nako e ka se lekanyetšwe ka botelele goba bontši bja matlakala a a ngwadilwego goba a ngwalwago.

Go tšwela pele Mojalefa (1993:64) o re:

Nako ke lebaka leo ditiragalo di diregago go lona, ka go latelana go tloga nakong ya go feta, go tla nakong ya bjale, go tsenelela nakong ye e tlogo. Modiro wa nako ke go re elela mabaka: motsotso, iri, letšatši, beke, kgwedi, ngwaga, bjalobjalo. Ka fao nako e holana gore re kgone go lemoga tatelano ya ditiragalo.

Nako yeo Mojalefa a boletšego ka yona mola mathomong ke yeo e bitšwago **nako ya kanegelo** ("story time") goba go ya ka yena Mojalefa (1995 (c):8), **nako ye e itšego**. Yona ke nako ya go se be le **mathomo** le **mafelelo**. Go ka fiwa **bošego** goba **selemo** bjalo ka mohlala wa nako ya mohuta wo. O ka se šupe iri goba motsotso woo bošego goba selemo se thomago ka ona. Ka ntle le nako yeo, go na le **nako ya diteng** ("narratological time") goba **nako ya ditiragalo**. Ye ke nako ye e nago le **mathomo** le **mafelelo**. Yona ke ye e bolelwago ke tsopolo yeo ya bobedi. Mo go ka fiwa mohlala wa **iri** goba **beke**. Go a tsebega gore iri e thoma ka motsotso ofe e felela ka motsotso ofe.

Ešita le yona beke go a tsebega gore e thoma ka letšatši lefe e felela ka letšatši lefe.

Ka gona go tla kwešišagala gore ge go bolelwa ka nako bjalo ka elemente ya diteng, gona nako yeo e arotšwe ka mehuta ye mebedi e lego **nako ye e itšego** le **nako ya ditiragalo**.

2.2.3.2 Felo

Felo ke elemente ya bone e lego ya mafelelo ya diteng. Ge go bolelwa ka felo go bolelwa ka felo fao baanegwa ba phelago gona le moo ditiragalo tša sengwalo di diregago gona. Groenewald (1993:10) o hlaloša felo ka go re:

Felo ke mo tiragalo e diregago gona, bjalo ka motse wo o itšego, naga, ka meetseng, bjalobjalo.

Mojalefa (1995(b):15) yena o tlaleletša Groenewald godimo ga kgopolo ye ka go re:

Felo e bolela mafelo ao baanegwa ba phelago gona, le moo ditiragalo tša sengwalo di diregago gona. Mafelo ao a laetša histori.

Mafelo a laola phetogo ya ditiragalo, gomme ona mafelo ao a laolwa ke sererwa. Se se ra gore sererwa se lebane le tikologo.

Ka kakaretšo go sekasekilwe baanegwa ge e le mehuta ye mebedi e lego **baanegwagolo** le **baanegwanyane**. Baanegwagolo ba arolwa ka **mongangiši** le **mongangišwa**. Baanegwagolo le baanegwanyane ba na le kamano. Kamano ya baanegwa ba e laolwa ke sererwa. Sererwa se rwele gape boikarabelo bja tatelano ya ditiragalokgolo. Ditiragalo tšeo ke **tiragalotshwanelo**, **tiragalotebanyo** le **tiragalotlaleletšo**. Ditiragalo tše ka moka di tlemaganywa ke sererwa gore e be kgopana. Go boletšwe ka **nako** ge e na le mehuta ye

mebedi e lego **nako ye e itšego le nako ya ditiragalo**. Go boletšwe gore **felo** ke moo ditiragalo di diregago goba di diragalelago baanegwa gona. Bobedi nako le felo di laolwa le go tlemaganywa ke sererwa. Ge go fetoga nako goba felo, gona le tiragalo e a fetoga. Sererwa ke sona se laolago phetogo yeo.

Bjale go ya go hlokomelwa dielemente tšeo tša diteng ge di lebane le ye nngwe le ye nngwe ya dikanegelokopanatseka tšeo tša Lebopa. Go tla thongwa ka kanegelokopanatseka ya **Ntlo ya monna yo mongwe**. Pele ke kakaretšo.

2.3 **Kakaretšo ya diteng tša Ntlo ya monna yo mongwe**

Kanegelongkopanatseka ye re bala ka polao ya monna wa mathomo wa Shadi, a bolawa ke Vincent. Vincent ge a bolaya monna yoo ke ge yena (monna wa Shadi) le Shadi ba na le dikgwebo tše mmalwa. Vincent o ile a swarwa a ya kgolegong. O ile a lokollwa ka morago ga gore go hlokwe bohlatse bjo bo feletšego bja gore ke yena mmolai. Morago ga go lokollwa o ile a nyala Shadi.

Ka morago ga sebakanyana lenyalo la Vincent le Shadi la thoma go ba le mathata. Bothata bo thomile morago ga ge Vincent a seno thoma go ratana ka ntle. Go ratana moo go dirile gore a se sa robala gae ka mehla, le gona go hlokomologa dikgwebo. Go boa e be e no ba go tlo rafa tšhelete, gomme a nape a ile. Taba ye e ile ya dira gore Shadi a thome go belaela Vincent. Ke nnete mafelelong a utolla gore Vincent o ratana le lekgarebe tsoko la mmothlelara, le gona pasporoto ya gagwe e laetša gore o šetše a etšwa go etela Mahé, e lego lefelo le le lego ka lewatlewatlang dihlakahlakeng tša molokoloko tše dinyenyane tše di bopago Seychelles, ka lewatlang la India, ka thokong ya leboabohlabela bja Madagascar. Se se ile sa dira gore ba thome go lwa. Nakong yeo ke ge Shadi a šetše a kopane le Tumo gomme lerato magareng a bona le thoma go gola, kudu ka thokong ya Shadi ka ge a

be a tennwe ke Vincent le mediro ya gagwe. Shadi ka nako yeo o be a na le mengwaga ye 37, mola Tumo a be a na le ye 30.

Kgabo ya ntwala ka lapeng la Shadi le Vincent e hlohleleditšwe ke ge lekgarebe la Vincent le gapeletša nyalo. Ka thoko ye nngwe Shadi o be a tennwe ke mekgwa ya Vincent. Go ratana ga Shadi le Tumo le gona go napile gwa fa Shadi makoko le go mo okeletša swele le setenwa, ka go tseba gore o na le lewa leo a le tshepilego. Mathata a gola, gomme Vincent a thoma go emišetša Shadi letsogo. Shadi a napa a bona go se bokaone bjo bo phalago gore Vincent a bolawe pele a mmolaya ka diatla. O napile a šomiša moratiwa wa gagwe Tumo go no swana le ge a ile a šomiša Vincent go fihlelela maikemišetšo ao a gagwe a go bolaya. Polao yeo ya Vincent e tlile ka nako yeo le yena a bego a beakanya go bolaya Shadi gore a šale a ipshina ka mahumo ao a Shadi.

Mafelelong Tumo o bolaya Vincent. Shadi o humana dikgobalo hlogong; tšeo di fetšago di mo gafišitše. Tumo o a swarwa, gomme o ahlololwa bophelo ka moka kgolegong malebana le polao ya Vincent; mola a otlwa mengwaga ye mehlano tebang le maitekelo a go bolaya Shadi.

2.4 Tlhalošo ya dielemente tša diteng tša : Ntlo ya monna yo mongwe

2.4.1 Baanegwa

Pele ga ge go sekwasekwa baanegwa, dikgopolo tšeo di tlogo šomišwa di tlo hlalošwa. Go na le baanegwagolo le baanegwanyane. Baanegwagolo bao ke **mongangiši le mongangišwa**. Bona ba amantšhwa ke **sererwa**. Kamano gare ga **mongangiši le mongangišwa** e lebane le **bongangiši le bongangišwa** ka ge mongangiši e le moanegwa yo a ganetšanago le mongangišwa; mola mongangišwa yena e le moanegwa yo a ngangišwago ke mongangiši. **Mongangiši** o lebane le **go se loke**; mola **mongangišwa** a lebane le **go loka**.

Go šetše go boletšwe gore baanegwagolo ba arotšwe ka mehuta ye mebedi e lego mongangiši le mongangišwa. Lebakeng le dikgopolo tše di tla hlalošwa ka botlalo.

* **Mongangiši**

Mojalefa (1995(c):6) o re mongangiši ke moanegwa yoo a ganetšanago le ditiro tša mongangišwa. Mongangiši yo ke sengangele; wa go se rate go fenywa le ge nnete a e bona. Ka bonganga bja gagwe o ganetša maikemišetšo a mabotse a mongangišwa go tšwela pele. Mongangiši yo ga se motho wa go ratega.

* **Mongangišwa**

Mongangišwa ke moanegwa wa go loka yoo a ratago go tšwetša pele dikganyogo tseo tša go loka; eupša o a ganetšwa. O ganetšwa ke mongangiši. Mojalefa (1995(c):6) o re mongangišwa ke moanegwa yo mogolo.

Bjale, ka ntle ga kamano yeo e šetšego e ukangwe ka godimo ya gare ga baanegwagolo, go sa na le kamano gape gare ga :

- (a) **baanegwagolo le baanegwanyane le**
- (b) **baanegwanyane ka bobona.**

Dikamano tše di laolwa ke lenaneo le le itšego, e lego la:

- * Tebanyo
- * Bokgontšhi
- * Bothuši
- * Boganetši
- * Bothušegi.

Dikgopolo tše di tlo hlalošwa ka moragonyana ge go sekasekwa lenaneo leo. Tshekatsheko ya lenaneo leo e yo latela ya go swana le ya kgoro ya Maleme a Babaso ya Yunibesithi ya Tshwane. Bjale go yo latela tshekatsheko ya dikanegelokopanatseka tše pedi tseo. Pele go tla thongwa ka ya **Ntlo ya monna yo mongwe**.

- **Kamano ya baanegwa ba Ntlo ya monna yo mongwe**.

Sererwa sa kanegelokopanatseka ye se lebane le: **Go šomiša motho yo mongwe ka tsela ya bošaedi gore motho a boelwe; ke phošo**. Sererwa se se amantšha mongangišwa le mongangiši. **Mongangiši** kanegelongkopanatseka ye ke **Shadi**; mola **mongangišwa** e le **Tumo**. Bjale go latela tshekatsheko ya kamano ya baanegwagolo gammogo le ya gare ga baanegwagolo le baanegwanyane ka go latela lenaneo leo la kamano ya baanegwa.

Go yo sekasekwa ditiragalo tseo di lebanego le mongangiši pele, gomme ka morago go latele tseo di lebanego le mongangišwa.

(a) Tebanyo ya mongangiši : Shadi

Ge go bolelwa ka tebanyo, go ya ka Mojalefa (1995(c):7) go bolelwa ka go lebanya mongangišwa le mongangiši. Seo se bolela gore mongangiši o ngangiša mongangišwa tirong yeo a e dirago. O tšwela pele Mojalefa (1997:4) ka go tlaleletša tseo ka go re:

... tebanyo ye e nepiša maikemišetšo/phegelelo ya mongangišwa (mongangiši) godimo ga seo a tlogo ba a ikemišeditše sona. Maikemišetšo ao a lebane le sererwa.

Tebanyo ya Shadi ke **lehumo/go ikhumiša**. Taba ye e tiišetšwa ke ditiro tša gagwe. Shadi ge a loga leano la gore a šomiše Vincent go bolaya monna wa

gagwe, tebanyo e be e le gore a tšee mahumo ao ba bego ba na le ona e be a gagwe. Shadi ge a šala a gokagoketša Tumo ka go itira o ka re o a mo rata; a mo fa le ditšhelete, se segolo seo a bego a ikemišeditše go se dira e be e le go bolaya Vincent gore a šale le mahumo ao a bona. Ka fao, go molaleng gore ka dinako ka moka, dilo tšeo Shadi a di dirago di be di dirwa ka boradia fela maikemišetšo a mafelelo e le go ikhumiša. Ditiro tše tša Shadi di kgahlanong le maikemišetšo a mongangišwa, e lego Tumo. Tebanyo ya Tumo ke go ba le sa gagwe gore a kgone go phela gabotse. Gomme tšeo ka moka a ikemišeditšego tšona o bona a swanetše go di fihlelela ka go šoma ka maatla.

- Bokgontšhi bja mongangiši : Shadi

Go ya ka Mojalefa (1997:4) ge go bolelwa ka bokgontšhi go ka thwe ke seo se kgontšhago goba se hlohleletšago mongangišwa (mongangiši) go phegelela seo e lego nepo goba tebanyo ya gagwe. Bokgontšhi bo lebane le **senaganwa** (lerato, lehloyo, bobo, bogale, bjalobjalo).

Go ka thwe Shadi o kgontšhwa ke **megabaru** go phethagatša nepo yeo ya gagwe. Ke boradia bjo bo dirago gore a kgone go phethagatša ditiro tša gagwe tša megabaru go ikhumiša. O na le megabaru ka gobane ga a nyake go ngwathelana le lekgarebe leo le ratanago le Vincent seo e lego sa gagwe. O na le megabaru ka gobane ga a nyake ge Vincent a ka tla a feta ka mahumo a gagwe. Ke ka fao a nyakago taba ya tlhalo e thongwa ke Vincent. Go se go bjalo o bona a swanetše go diriša boradia gore Vincent a tloge tšatšing. Megabaru e kgontšha Shadi go phethagatša tebanyo ya gagwe.

- Bothuši bja mongangiši: Shadi

Bothuši ge bo bolelwa ke Mojalefa (1997:4) o re ke se sengwe le se sengwe seo se thušago mongangišwa (mongangiši) maikemišetšong a gagwe. O tšwela pele o re go a kgonega gore bothuši bo lebane le **senaganwa, selo** goba

motho. O re go realo go ra gore bothuši bo nepiša dilo tše tharo. Gomme sengwalo se ka ba le se tee, tše pedi goba boraro bja tšona ka moka.

Ge e le **senaganwa** Shadi o thušwa ke **boikaketši le botse**. Botse bja gagwe bo mo dira gore a ikaketše gore o tla fo phela ka go radia banna ka moka bao a kopanago le bona go ya go ile; ebile ga go seo se ka mo hlagelago. O ikaketša gore o bohlae go feta ka moka bao a phelago le bona. Ke ka fao a phelago ka mathaitai ka go tshepa bjona botse bja gagwe. O gogetše Vincent go yena ka botse bja gagwe. A buša a gogela Tumo go yena ka bjona botse bjoo bja gagwe. Ka gona botse bo a mo thuša le ge a ka se feletše felo.

Batho bao ba mo thušago go fihlelela tebanyo ya gagwe go ka thwe ke **Vincent le Tumo**. Vincent o mo thušitše go bolaya monna wa gagwe; mola Tumo a mo thušitše go bolaya Vincent. Dipolao tšeo ka bobedi di be di lebane le tebanyo ya gagwe ya go ikhumiša. Ka fao di mo thušitše go e fihlelela, le ge e le gore ka polao ya Vincent le yena o bunne dikgobalo.

Ge e le **selo** go ka thwe Shadi o thušwa ke **tšhelete**. Ka yona o kgonne go reka Vincent gore a bolaye monna wa gagwe. Ka yona o kgonne go thabiša Tumo ka go mo iša dihoteleng, go mo rekela sefatanaga sa taxi, gomme a fetša a mo reka gore a bolaye Vincent. Ka gona tšhelete e thuša Shadi go phethagatša boradia bja gore a fihlelele tebanyo ya gagwe.

- **Boganetši bja mongangiši : Shadi**

Boganetši ke se sengwe le se sengwe seo mongangišwa goba mongangiši a thulanago le sona, ke gore seo se mo ganetšago go phethagatša maikemišetšo a gagwe. Mojalefa (1997:5) o re bjalo ka bothuši, boganetši le bjona bo na le dinyakwa tše **tharo** e lego **senagwanwa, selo le motho**.

Ge e le **senaganwa** go ka thwe Shadi o ganetšwa ke **molao** go fihlelela tebanyo ya gagwe. Shadi ka thušo ya boramelao ba gagwe, o lemogile kotsi

yeo a lego go yona lebakeng le. Ka gona, gore molao o se ke wa tle wa mo otlaga bohloko, o itira o ka re ga se a felela monaganong. O dira bjalo a tseba gore boradia bja gagwe bo tla thekgwa ke kgobalo yeo a e humanego le mangwalo a dingaka tša monagano. Molao o mo ganetša go fihlelela tebanyo ya gagwe ka go mo gapeletša ka tsela ya go rarela gore a itire o ka re ga se a felele monaganong. Dithoto di abelwa bana ba gagwe sebakeng sa gore di fiwe yena go ya ka fao a bego a lebantšhitše ka gona.

Ge e le **batho** go ka thwe Shadi o ganetšwa ke **Vincent le Tumo** go fihlelela tebanyo ya gagwe. Ka go se kgopele tlhalo Vincent o ganetša maikemišetšo ao a Shadi a go tlo šala le lehumo, gomme o gapeletša Shadi go dira tiro yeo e tlogo tsenya bophelo bja gagwe kotsing mafelelong. Kgopelo/potšišo ya Tumo le kgoro ya tshenko mafelelong ge go ratwa go tsebja gore Shadi o tsebana le Tumo, le utollela babadi boradia bja Shadi. Ka go tseba gore ge a ka dumela go tsebana le Tumo, gona o tllile go fetša a bonwe molato, Shadi o itira o ka re o hlakane hlogo, ebile o tšhogile. Go gana go fa karabo ya thwii! moo, go ganetša maikemišetšo a Shadi a go ikhumiša ka ge bjale lehumo le tla abelwa bana, ke go re, la ngwadišwa ka bona.

- **Bothušegi bja mongangiši : Shadi**

Mojalefa (1995 (c):7) o bolela gore bothušegi bo lebane le mongangišwa goba mongangiši yoo mafelelong a atlegago. Se se ra gore **ge go ka phethagala tebanyo ya mongangišwa goba mongangiši**. Kanegelongkopanatseka ye ke yena Shadi a swanetšego go thušega. Bjale, ka ge tebanyo ya gagwe e sa phethagala, ga a thušege.

Bjale go latela tshakatsheko ya ditiragalo tšeo di lebanego le **mongangišwa** e lego **Tumo**.

(b) Tebanyo ya mongangišwa : Tumo

Tebanyo ya Tumo ke **go ba le sa gagwe gore a kgone go phela gabotse**. Go fihlelela maikemišetšo ao a gagwe Tumo o kwešiša gore o swanetše a šome ka maatla le go phela ntle le go tshela molao. Maikemišetšo ao a ganetšwa ke Shadi ka go ikgweranya le Tumo; go mo iša dihoteleng; go mo fa ditšhelete, mme a fetša ka go mo radia gore a dire tiro ya bošula. Tiro yeo e fetšago e dirile gore Tumo a ye kgolegong lebaka la bophelo bja gagwe ka moka gomme maikemišetšo ale a gagwe a mabotse bophelong a folotše.

- Bokgontšhi bja mongangišwa : Tumo

Go ka thwe ge e le **senaganwa** Tumo o kgontšhwa ke **phišegelo/mafolofolo a go ikemela ka boyena bophelong**. Ke phišegelo ya go rata go ikemela yeo e dirilego gore a ye Setotolwane go ithutela borutiši. Gomme ge a paletšwe fao, yona phišegelo yeo e dira gore a nyake mošomo wo e lego gore o tla mo phediša le go mo kgontšha go fihlelela tebanyo ya gagwe. Mošomo wo a o humanego ke wa go otlela taxi. Wona o o dira ka mafolofolo. Mafolofolo ao a mo dira gore a re mo lebakeng le lekopana morago ga gore Shadi a mo thuše go reka taxi ya gagwe, a be a šetše a kgona go ithekela taxi ya bobedi.

Ge e le **selo** go ka thwe Tumo o kgontšhwa ke **taxi** go fihlelela maikemišetšo a gagwe. Ke yona e dirago gore a kopane le Shadi; a fetše a tsebana le yena, a kgone go kopana le Shadi kgafetšakgafetša, gomme ba fetše ba kwane ka taba ya sephiri. Ke taxi e dirago gore a be le tšhelete ya go reka taxi ya bobedi gomme a thome go ipona a phela lefaseng la monono leo e lego kgale a le duma.

- Bothuši bja mongangišwa : Tumo

Ge e le **senaganwa** go ka thwe Tumo o thušitšwe ke **mafolofolo**. Ke tebanyo ya go ba le se e lego sa gagwe gore a phele gabotse, yeo e dirilego gore a

šome ka mafolofolo a tšwe bohloking bja lapa labo. Mafolofolo ao a mo thušitše gore a šome ka maatla le tlhokomelo gore a ikgobokeletše mahumo ka pele. Mahumo ao e lego gore le kgale o be a a nyaka, le ge e le gore mafelelong ga se nke a tle a mo thuše ka selo.

Ge e le **motho** gona go ka thwe o thušitšwe ke **Shadi**. Shadi o kiba Tumo ka ditšhelete tšeo di dirago gore Tumo a bone a fihleletše maikemišetšo a gagwe ka ntle ga go šoma boima go swana le ka fao a bego a gopotše. Shadi o dira se ka maikemišetšo a go tla go šomiša Tumo. Morago ga go reka taxi ya bobedi Tumo o ipona a phela bonananeng ka ge bjale a na le sa gagwe.

Ge e le **selo** go ka thwe Tumo o thušitšwe ke **taxi** go fihlelela tebanyo yeo ya gagwe.

- **Boganetši bja mongangišwa : Tumo**

Ge e le **senaganwa** gona go ka thwe Tumo o ganetšwa ke **lerato**. Lerato leo Tumo a nago le lona godimo ga Shadi ke lona leo le dirago gore a thibane mahlo le mogopolo a se bone ditiro tše mpe tša boradia tša mosadi yo. Le ge Tumo a tseba gabotse gore go bolaya ke molato, ka lebaka la lerato o phethagatša polao ka kgopolo ya gore bjale gona Shadi e tla ba wa gagwe. Mafelelong lona lerato leo le dira gore a se kgone go fihlelela tebanyo ya gagwe ka ge a romelwa kgolegong bophelo ka moka. Lerato le mo ganetša go iphsina ka mahumo ao e lego kgale a a duma, gomme bjale a lebane le ona.

Ge e le **motho** go ka thwe Tumo o ganetšwa ke **Shadi**. Shadi o thakgatša Tumo ka mabose ka moka ao Tumo a bego a sa kgone go a fihlelala. Dihotele le matsebetsebe a ditšhelete. Ka gare ga mathabo ao Shadi o bontšha Tumo gore le ge motho a ka huma - e lego seo Tumo a se dumago - a ka no se iketle le go pata boroko. O fa Tumo mohlala wa kgauswi ka yena Shadi

le Vincent ka fao ba phelago ka gona le ge ba humile. Tlhalošo yeo Shadi a e fago Tumo, e tswalela mogopolo wa Tumo gomme Shadi o hwetša sebaka se sekaone sa go mo kgeloša mola maikemišetšong a gagwe gabonolo.

Ge e le **selo** gona go ka thwe Tumo o ganetšwa ke **polao ya Vincent** go fihlelela maikemišetšo a gagwe. Polao ya Vincent e dira gore Tumo a lahlelwe kgolegong bophelo ka moka, gomme tšohle tšeo a di kgobokeditšego ka mafolofolo gore a tle a be le sa gagwe, a phele gabotse, a se ke a tla a ipshina ka tšona.

- Bothušegi bja mongangišwa : Tumo

Ge nka be maikemišetšo a Tumo a phethagale, gona go be go tšile go thušega **yena Tumo** ka go ba le sa gagwe, gotee le **setšhaba** ka go holega ka ditaxi tšeo tša gagwe. Ka bomadimabe ga a thušege mola le setšhaba le sona se sa thušege ka ge a feletše ka kgolegong.

Go ka akaretšwa ka go lebantšha baanegwagolo bao gore go tle go bonale gabotse ka fao ba amanago.

Shadi : Mongangiši

Tebanyo : Lehumo/go ikhumiša

Bokgontšhi: Megabaru

Bothuši: 1) Boikaketši le botse.
2) Vincent le Tumo
3) Tšhelete

Boganetši: 1) Molao
2) Vincent le Tumo

Tumo : mongangišwa

Tebanyo : Go ba le sa gagwe gore a kgone go phela gabotse.

Bokgontšhi : (1) Phišegelo/
mafolofolo
2) Taxi

Bothuši: 1) Mafolofolo
2) Shadi
3) Taxi

Boganetši: 1) Lerato
2) Shadi
3) Polao ya

Vincent

Bothušegi: Shadi

Bothušegi: 1) Tumo
2) Setshaba

Ka lenaneo le la kamano ya baanegwa re kgona go bona gore Shadi o kgontšha Tumo go fihlelela maikemišetšo a gagwe le gore Tumo le Vincent ba thuša Shadi go phethagatša maikemišetšo a gagwe; mola le yena Shadi a thuša Tumo go phethagatša maikemišetšo a gagwe. Re boa gape re kgona go bona gore ke Vincent le Tumo bao ba ganetšago Shadi go phethagatša maikemišetšo ao a gagwe; mola ka go le lengwe le yena Shadi a ganetša Tumo go phethagatša maikemišetšo ao a gagwe. Mafelelong go bonwa go se yo a thušegago gare ga baanegwagolo bao malebana le maikemišetšo ao a bona ka ge a sa phethagala. Ge a be a phethagetše, gona tebanyo ya Shadi e be e tla thuša yena mong; mola tebanyo ya Tumo e be e tla thuša yena mong gotee le setšhaba. Ka fao lenaneo leo la kamano ya baanegwagolo le baanegwanyane le gare ga bona baanegwanyane ka bobona, le bohlokwa kudu ka ge le re utollela dilo tšeo di utamilego mo sengwalong.

Bjale go yo latela ditiragalo tša kanegelokopanatseka ye. Go tla thongwa ka go hlaloša legoro le magoro ao a le bopago, gammogo le legorwana le magorwana ao a le bopago a ditiragalo ao a šetšego a boletšwe. Go tla tsopolwa mehlala go tiiša ditlhalošo ka go tšwa kanegelongkopanatseka ye.

2.4.2 Mehuta ya ditiragalo (magoro)

Go šetše go boletšwe gore go na le mehuta (magoro) ye meraro ya ditiragalo e lego tiragalotshwanelo, tiragalotebanyo le tiragalotlaleletšo. Lengwalonyakišišong le re ya go bitša mehuta yeo legoro la tiragalotshwanelo, legorwana la tiragalotebanyo le ditiragalo. Lebaka leo le tlišago se ke diphapantšho tša legoro le legorwana leo. Diphapantšho tšeo di tla hlalošwa ka morago. Ge go hlalošwa legoro le legorwana leo go ya go fiwa mehlala

go tšwa kanegelongkopanatseka ya **Ntlo ya monna yo mongwe** pele, gomme ka morago gwa tlo fiwa mehlala go tšwa kanegelongkopanatseka ya **Bomahlwabadibona**.

- **Legoro la tiragalotshwanelo**

Phapantšho: Legoro le le lemogwa ka gore le laolwa ke sererwa le baanegwa. Baanegwa bao e lego mongangiši le mongangišwa. Legoro la tiragalotshwanelo le theilwe godimo ga tiragalo ye kgolo ya sengwalo. Lona le bopilwe ka magorwana a ditiragalotebanyo. Mojalefa (1977:7) o re gantši legoro la tiragalotshwanelo le ipopile ka ditiragalo tše tharo, e lego magoro a:

- * Legoro la tiragalotshwanelo ya mathomo.
- * Legoro la tiragalotshwanelo ya gare.
- * Legoro la tiragalotshwanelo ya mafelelo.

Go ka tlaleletšwa ka gore magoro a ditiragalo tše tharo tše, ke ona dikokwane tša diteng tša sengwalo ka gore kanegelo e theilwe godimo ga ona. Bjale go tlo sekasekwa kanegelokopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe**; pele go yo bolelwa sererwa.

Sererwa sa kanegelokopanatseka ye ke : **Go šomiša motho yo mongwe ka tsela ya bošaedi gore motho a boelwe, ke phošo.**

Bjale go yo bolelwa le go tiiša magoro a legoro le la ditiragalotshwanelo tša kanegelokopanatseka ye le le ipopilego ka ona.

* **Legoro la tiragalotshwanelo ya mathomo: Kopano ya Shadi le Tumo**

Go ya ka sererwa sa kanegelokopanatseka ye, legorong le go swanetše go ba le batho ba babedi. Wa mathomo ke yo a šomišago yo mongwe ka tsela ya

bošaedi gore a boelwe; mola wa bobedi e le yo a šomišwago bošaedi. Ke gore go swanetše go be mongangiši le mongangišwa. Bjale go tiiša gore legoro le le bopa tiragalotshwanelo yeo ya mathomo, mo mathomong a kanegelokopanatseka yeo go kopanwa le batho bao ba babedi. Batho bao ke Shadi le Tumo. Mo mafelelong a kanegelokopanatseka go tlo bonwa Shadi a šomiša Tumo ka tsela ya bošaedi gore yena Shadi a boelwe.

*** Legoro la tiragalotshwanelo ya gare : Boradia bja Shadi.**

Go ya ka sererwa sa kanegelokopanatseka ye, legorong le go na le tiragalo ya bošaedi. Bošaedi bjoo bo lebane le boradia. Go ra gore go na le motho yo mongwe yo a dirago bošaedi bjoo. O dira bošaedi bjoo gore mafelelong a boelwe. Kanegelongkopanatseka ye boradia bjoo bo dirwa ke mongangiši e lego Shadi. Ka fao a dirago boradia ka gona go tiišetšwa ke mehlala yeo e tlogo fiwa go magorwana a ditiragalotebanyo.

*** Legoro la tiragalotshwanelo ya mafelelo : Kotlo - go utologa ga boradia bja Shadi.**

Sererwa se laetša gore ditiragalo tšeo, ke gore magoro ao a mabedi a mathomo, ke phošo. Bjale ge e le phošo gona go ra gore go swanetše go be le go sola phošo yeo. Tsholo e ka feleletša ka kotlo goba kgalemo/tebalelo. Kanegelongkopanatseka ye, ge Tumo a utolla gore Shadi ke motho wa go phela ka boradia le go šomiša ba bangwe ka tsela ya bošaedi gore mafelelong a boelwe, go hwetšwa e le gore Shadi o hweditše kotlo ya go se boelwe ke selo go ya ka moo a bego a gopotše ka gona.

Magoro ao a mararo a ditiragalo a laolwa ke sererwa le baanegwagolo ka ge a theilwe godimo ga bona.

Mohuta wo mongwe gape wa ditiragalo ke wa magorwana a ditiragalotebanyo. Ditiragalo tše di ipopile ka magorwana.

- **Legorwana la tiragalotebanyo**

Diphapantšho. Sa mathomo se bohlokwa ke gore legorwana le re le tseba ka gore ke ditiragalokoketšo tše mmalwa tšeo di bopago legoro la tiragalotshwanelo. Sa bobedi ke gore go swana le legoro la tiragalotshwanelo, legorwana le le laolwa ke sererwa le baanegwa. Mojalefa (1977:7) o re legorwana le le laolwa ke dielemente ka moka tša diteng (baanegwa, ditiragalo, nako le felo). Gomme tabeng yeo ga re dumelelane le yena ka gore dielemente tšeo tša nako le felo di amana le phetogo, gomme phetogo ga e amane le legorwana leo la tiragalotebanyo, eupša e lebane le ditiragalo.

Ga go yo hlalošwa magorwana a ditiragalotebanyo tša magoro a ditiragalotshwanelo tšeo ka moka, eupša go tla tsopolwa mehlala e se mekae go legoro la tiragalotshwanelo ya gare.

*** Magorwana a ditiragalotebanyo tša legoro la tiragalotshwanelo ya gare:
Boradia bja Shadi.**

Re yo tsopola fela ditiragalo tše di latelago:

- Shadi o memela Tumo dijong tša mantšiboa.
- Shadi o fa Tumo tšhelete ya go reka taxi.
- Shadi o itira o ka re o rata Tumo.
- Shadi o šomiša Tumo go bolaya Vincent.

Ditiragalokoketšo tše ke tšona di bopago legoro leo la tiragalotshwanelo ya boradia bja Shadi.

Bjale ka ntle ga legoro leo la ditiragalotshwanelo le legorwana la ditiragalotebanyo go na le ditiragalo tšeo e lego gore di tlaletša legoro le legorwana leo. Tšona re tlo di bitša ditiragalo.

- Ditiragalo

Ditiragalo tše ke ditiragalo tše di tlaleletšago. Di laolwa ke phetogo ya nako le felo. Mojalefa (1997:7) ge a di hlaloša o re:

Tšona ke ditiragalo tše di tlaleletšago kanegelo; ke tša go oketša fela; le ge di ka tlošwa ga di na mohola wo mokalo.

O tšwela pele gona letlakaleng leo ka go laetša gore ditiragalo tše di swaraganya dielemente tša diteng ka gore ge tiragalo e ka swaraganya dielemente tše nne, gona go tlo boletwa ka tiragalotlaleletšo/-koketšo.

Thobakgale (1996:46) o re ge go boletwa ka taolo ya dielemente ka moka tša diteng go tla lemogwa gore go ba le dipotšišo tše go ipotšišwago tšona tše di amago dielemente tše ka moka tša diteng mabapi le legoro la tiragalotshwanelo. Mohlala:

- * Ke efe tiragalo yeo e dirwago? (tiragalo)
Kopano.
- * Tiragalo yeo e dirwa ke mang? (moanegwa)
Shadi le Tumo.
- * Tiragalo yeo e dirwa kae? (felo)
Toropong.
- * Tiragalo yeo e dirwa nako mang? (nako)
Mosegare.

Phetogo yeo e ka bago gona ya nako goba felo, e tliše go tliša phetogo ya tiragalo gammogo le baanegwa. Ka gona taba ye e tliša gore phetogo ya tikologo e laola phetogo ya ditiragalo mola yona e sa laolwe ke sererwa le baanegwa.

Go no swana le ka legorwana leo la tiragalotebanyo, go yo fiwa mehlala e se mekae ya ditiragalo tše di tlaleletšago legorwana la tiragalotebanyo ya mathomo: **Shadi o memela Tumo dijong tša mantšiboa.**

Re yo tsopola fela ditiragalo tše di latelago:

- Shadi o romela Tumo molaetša.
- Ge Tumo a fihla, Shadi o mo fa mabjala a Sekgowa.
- Shadi o romela Tumo ka ntlong.
- Ka morago Shadi o tšwelela a tšhephile.
- O kgopela Tumo gore ba šomiše taxi ya gagwe.
- Ba ya hoteleng ya ka toropong.
- Shadi o botša Tumo gore tšhelete goba lehumo ga le fetole dilo ka moo di lego ka gona.
- Ge ba batamela gae o kgopela Tumo gore a emiše koloi.
- Morago ga dibeke tše tharo Tumo o reka taxi.

Ditiragalo tše di laolwa ke elemente ya tikologo. Ge nako goba felo e fetoga, le tiragalo le yona e a fetoga.

Go tla lemogwa gore go filo tšama go tsopolwa mehlala ya ditiragalo tšeo. Lebaka ke gore ge go ka fiwa mehlala ye mentši ka le lengwe le le lengwe la magoro a legoro la ditiragalotshwanelo le magorwana a legorwana la ditiragalotebanyo, gona e ka se be maikemišetšo a lengwalonyakišišo le.

Go boletšwe ka magoro a ditiragalotshwanelo gomme go kgethilwe le tee go fa mehlala ya magorwana ao a bopago legorwana la ditiragalotebanyo tša lona. Go boletšwe gape le ka ditiragalo tšeo di tlaleletšago magoro a ditiragalotshwanelo le magorwana a ditiragalotebanyo. Go boletšwe gape gore go tšewa mohlala o tee o tee go ye nngwe le ye nngwe gore go kwagale seo se bolelwago ka ge e se maikemišetšo a lengwalonyakišišo le go ngwala Bible. Go bontšhitšwe le dipharologantšho tša mehuta yeo, ke go re, gore

legoro la ditiragalotshwanelo le tsebja ka go laolwa ke sererwa le baanegwa; mola legorwana la ditiragalotsebanyo le tsebja ka gore sa mathomo le laolwa ke legoro la ditiragalotshwanelo, sa bobedi le laolwa ke sererwa le baanegwa. Ditiragalo tšeo di tlaleletšago legoro le legorwana leo tšona di laolwa ke phetogo, e lego tikologo (nako le felo).

Legoro le magorwana a ditiragalo a sekasekilwe. Bjale go yo sekasekwa nako le felo. Ge go tsinkelwa tikologo go yo thongwa ka nako.

2.4.3 Tikologo

2.4.3.1 Nako

Kgopolo ya nako e hlalošitšwe gomme go boletšwe gore nako e arotšwe ka mehuta ye mebedi e lego **nako ye e itšego** le **nako ya ditiragalo**. Bjale go yo lekolwa dinako tše pedi tšeo. Ge di lekolwa go ya go fiwa mehlala go tšwa kanegelongkopanatseka ya **Ntlo ya monna yo mongwe pele**, gomme ka morago go tsopolwe mehlala go tšwa kanegelongkopanatseka ya **Bomahlwabadibona**.

(a) Nako ye e itšego

Nako ye ke nako ya go se be le mathomo le mafelelo. Mojalefa (1993:66) ge a e hlaloša o re:

Ge motho a bolela ka nako ye e itšego o bolela ka nako ya go se be le mathomo le mafelelo. Nako yeo ya go hloka mathomo le mafelelo ya go swana le: bošego, mosegare, marega, selemo, bjalobjalo.

Bjale go kgonthišišwa seo se bolelwago ke Mojalefa ka go tsopola mehlala go tšwa kanegelongkopanatseka ya **Ntlo ya monna yo mongwe**. Mo le gona go yo tsopolwa mehlala e se mekae ya nako ye e itšego:

O be a fela a boa **matlagosa** fela tša **lehono** tšona di laetša gabotse gore ditlabonnyane ke ditlaboima. (Letlakala 33).

"Vincent, o hloma bjang ge e le mo o itirile matšekelane wa go šoma **bošego** moo re sa go tsebego?" (Letlakala 33).

le

Pheladi ga re tsebe gore o swelwa ke eng, ka gore **maloba** mo o boletše phatlalatša gore taba ya Shadi le monna wa gagwe ga a e tsene, **lehono** šo o tla ka taba. (Letlakala 36).

Ge go bolelwa ka **matlagosa** ga go tsebege gore ke go thoma ka nako efe go fihla nako efe. Go ra gore **matlagosa** ga a na mathomo le mafelelo. Go fo swana le **lehono**, **bošego** le **maloba**, ga go tsebege dinako tšeo di thomago ka tšona, ebile di felelago ka tšona. Ke ka fao ge go bolelwa ka dinako tše, go thwego nako ya mohuta wo ke nako ye e itšego.

Go ka tšwelwa pele ka go laetša gore kanegelokopanatseka ye e lebane le nako ya sebjalebjae. Mohlala: Nakong ya lehono basadi ba otlela difatanaga mola kgale go be go se bjalo. Bathobaso ba na le dikgwebo tša mehutahuta mola mehleng yela go be go se bjalo. Matšatšing ano go šomišwa ditaxi go tloga mafelong a go swana le Polokwane go ya Gauteng, mola peleng go be go sepelwa ka maoto go tloga gona Polokwane go ya Taamane (Kimberley). Ka

gona tše di tiiša taba ya gore nako ya kanegelokopanatseka ye ke ya sebjalebjae. Gomme Lebopa ka ya gagwe pene o re:

Yena (Shadi) le molekani wa gagwe ba na le dikgwebo tše mmalwa; karatšhe mo go lokišetšwago difatanaga le go rekiša diporogwana tša difatanaga, lebenkele la sebjalebja la kgoparara la go swana le a a lego ka toropong ye kgolo. Kgwebo ya bona e be e ka se phethagale ge nkabe e hloke lebenkele la dino. (Letlakala 32).

(b) Nako ya tiragalo.

Nako ye ke nako ya go ba le mathomo le mafelelo, bjalo ka iri, letšatši, kgwedi, ngwaga, bjalobjalo. Mojalefa (1997:8) ge a tlaleletša kgopolo ye o re:

Re tseba gore iri e thoma ka motsotso ofe ya fihla ka motsotso wo mofe, bjalobjalo.

Bjale a re kgonthišeng seo se bolelwago ke Mojalefa ka go tsopola mehlala go tšwa kanegelongkopanatseka yeo ya **Ntlo ya monna yo mongwe**. Lebopa o re:

E be e le **motsotso** go ya **iring ya bošupa**, mantšiboa. (Letlakala 38).

le

Ga re tsebe sephiri seo Shadi le Tumo ba se boletšego, fela ka morago ga **dibeke tše tharo** ke ge Tumo a thabile pelo ya gagwe e le kua sebakabakeng e latswa maru. (Letlakala 40).

Ge go bolelwa ka nako ya ditiragalo go a tsebega gore **motsotso** ke metsotswana ye mekae, ke gore, ke go thoma kae le go fihla kae. Ge e le **beke** le gona go a tsebega gore ke go thoma ka letšatši lefe (**Lamorena**) go

fihla ka letšatši lefe (**Mokibelo**). Ka fao, ge e le dibeke tše tharo, go a kgonega go ela gore ke metsotswana ye mekae, metsotso ye mekae, diiri tše kae, le go re ke matšatši a makae. Se se ra gore go ka kgonagala go akanya lebaka/nako ye ditiragalo tša kanegelo di e tšerego ge di direga. Go tiiša se Mojalefa (1993:67) o bolela ka nako yeo e elago ditiragalo ka moka tša kanegelo, ke gore re kgona go lemoga gore ditiragalo tšeo di diregago kanegelongkopanatseka di ka ba di tšere lebaka le lekaakang mola di thomago go fihlela ge di fela. Se ke seo Maila (1997:55) a rego ke nako ye e akantšwego ke monyakišiši.

Bjale go tla elwa nako ya ditiragalo tša **Ntlo ya monna yo mongwe**. Go ka thongwa ka thulano ya Shadi le Vincent. Ge Shadi a bonwa ke Tumo ka toropong ya Polokwane la mathomothomo re ka no akanya gore e be e ka fo ba lebaka la kgwedi mola Vincent a thomago go gakantšha Shadi. Gomme go tloga letšatšing leo Vincent a betha Shadi ka morago ga matšatši a mane. Ka morago ga go betha Shadi, Vincent o feditše dikgwedi tše pedi a lebadiša. Gomme yona nakong yeo ke moo Shadi a ilego a utolla gore Vincent o ile a etela mošwamawatele ka go bona pasporoto ya gagwe. Kgweding ya boraro mola Shadi le Tumo ba bonanago la mathomo, ba buša ba kopana toropong ya Tshwane moo ba ilego ba tsebana semmušo. Shadi a thoma go roma Tumo kgafekgafe mabenkeleng a Tshwane. Kgweding ya boraro ba dutše ba bonana bjalo, Vincent a tšea leeto la matšatši a mmalwa. Letšatšing lona leo Vincent a tlogilego ka lona Shadi a mema Tumo gore a tle go mmona. Ba ile hoteleng ya toropong moo ba go iketla ka dijo tša mantšiboa. Ge ba boa ba ema tseleng moo ba go bolela sephiri seo re sa se tsebego. Eupša dibeke tše tharo morago ga bošego bjoo, ke ge Tumo a etšwa go reka taxi yeo e lego ya gagwe. O šomile ka yona lebaka la dikgwedi tše tshela ba dutše ba bonana kgafekgafe, gomme a reka ya bobedi. Dibeke tše tharo ka morago ga se. Shadi le Tumo ba kopana felo tsoko ka toropong moo Shadi a go botša Tumo

gore o nyaka ba dula mmogo ka gore o nyaka Vincent a mo hlala. Mantšiboa ba ile ka ntlong ya Shadi le Vincent. Ba rile ba sa iketlile ba beakanya ka moo ba ka tlošago Vincent tšatšing ka gona, ba kwa koloi ya Vincent e ema ka ntle . Ba dirile ka bjako gore Tumo a itire Shadi. Vincent o rile go tsena gwa tsoga tlhakatlhakano ya ge go lwewa go fihlela ge Tumo a kgama Vincent a mmolaya. Tiragalo yeo go thoma mosegare go fihla ge Vincent a bolawa e ka no ba e tšere diiri tše šupa le metsotso e 45. Lebaka ke gore ge go tšewa gore Tumo a ka no be a fihlile Polokwane ka boiri ya pele, gomme a re go fihla a leletša Shadi mogala, gomme ya re ka iri ya bobedi ba kopana, gona go tloga ka iri ya bobedi go fihla ka iri ya senyane ge Vincent a tsena ka gae ka la gore o be a sa fetile a etiša, ke diiri tše šupa. Ge Vincent a seno tsena ka ntlong gomme go thoma go lwewa go fihla a kgaoga e bile metsotso ye 45 ka ge ba be ba elwa ba fela ba khutša. Lebopa o re Tumo o swerwe a dula kgolegong lebaka la dikgwedi tše tharo Shadi a sa le bookelong. Shadi o boile o tšere beke a le ka gae, gomme ka ya bobedi tsheko ya tsena. Tsheko e tšere diiri tše 7 pele kahlolo e fiwa ka ge nako e jelwe ge go ngangišanwa ka go se itekanele ga Shadi le go ikgakantšha ga gagwe. Tumo a romelwa kgolegong bophelo ka moka. Morago ga kgwedi a le kgolegong ke gona a go utolla boradia bja Shadi ge a ekwa gore Shadi o šomišitše Vincent go bolaya monna wa gagwe gore a boelwe ke go šala le mahumo, le gore le gonabjale o šomišitše yena Tumo gore a bolaye Vincent gore a boelwe ka go šala le mahumo.

Go ka thwe kanegelokopanatseka yeo go thoma ge Shadi a thulana le Vincent, a boa a kopana le Tumo, gomme a thomiša ka boradia bja gagwe gore a šomiše Tumo ka tsela ya bošaedi gore a boelwe, go fihla ge Tumo a ahlolwa gomme a romelwa kgolegong, e ka akanywa e ka ba ngwaga, dikgwedi tše nne, dibeke tše tharo, diiri tše lesomenne le metsotso ye 45.

2.4.3.2 Felo

Kgopolo yeo ya felo e šetše e hlalošitšwe. Tikologo ke ya sebjalebjae. Mafelo le ditiro tša baanegwa di hlatsela seo. Mafelo a kanegelo ye ke a sebjalebjae. Go yo tsopolwa mehlala go fahlela ntlha yeo:

Shadi o be a ile go reka direkarekane ka **toropong** gobane e be e se motho wa go ipalela. (Letl. 30).

Ge Tumo a fihla gae kua **lekheišeneng** le leswa la **North-Rand**, e be e no ba fela moriti ... a se tsebe leina la sona (Letl.31).

"Ke kgopela gore re ye dijong tša mantšiboa mola **hoteleng** ya **toropong**." (Letl.39).

le

Tumo o rile a le moo **kgolegong** a kwa maphodisa ba bolela ka molato wa gagwe ebile ba hlaloša gore Vincent le yena o hweditše Shadi a na le monna e sa le motho yo mofsa. (Letl.47).

Mafelo ao a ditropong a ka godimo, **lekheišeneng**, **hoteleng**, bjalobjalo, a lebane le sererwa sa kanegelokopanatseka ye. Mafelong a go a tsebega gore ke moo basadi ba bagolo ba ratago go itira bo-"tšheri magogo" le moo bašemane ba bannyane ba sa hlomphego le go tšhaba go kalela basadi ba bagolo go bona. Basadi ba ba itira bo-"tšheri magogo" ge ba nyaka go šomiša bašemane bao ka tsela ya bošaedi gore ba boelwe. Ditiro tšeo ba di direla gona dihoteleng moo ba kopanelago gona. Ba kgona go fihla mafelong ao gabonolo ka ge ba sepela ka dikoloi tša mabaibai, ba kgona go otlela, ebile ba na le sa bona ba sa ipalele. Ka gona, maboradia ka moka a direga mafelong ao. Ge e le **kgolego** yona e lebane le kotlo. Kotlo ye mongangiši a e

humanago e dira gore a be segafi goba a be lefelong la digafi bophelo bja gagwe ka moka. Gomme kotlo yeo e boima kudukudu.

Go ka akaretšwa ka gore mafelo ao a dirišitšwego kanegelokopanengtseka ye a laolwa ke sererwa. Gomme sona sererwa seo se lebane le nako le felo.

2.5 Kakaretšo

Kgaolong ye go lekotšwe tlhalošo ya dikgopolo tša letlalo la pele la sengwalo la go bitšwa diteng, e lego, bohlokwa bja sererwa le dielemente tša diteng: baanegwa, ditiragalo, nako le felo. Go tloga fao go akareditšwe diteng tša kanegelokopanatseka yeo: **Ntlo ya monna yo mongwe**. Go tsinketšwe kamano ya baanegwa ba kanegelokopanatseka ye go ya ka lenaneo la baanegwa ba diteng. Malebana le ditiragalo go gateletšwe magoro, magorwana le diphapantšho tša ona gotee le ditiragalo tša go tlaleletša. Go rumilwe ka go tsinkelwa ga tikologo (nako le felo). Mo go gateletšwe tirišo ya nako le felo. Go gateletšwe tirišo ya nako ye e itšego le nako ya ditiragalo, gomme gwa feleletšwa ka go ela nako ya ditiragalo tša kanegelokopanatseka ye. Mafelo a a dirišitšwego mo go kanegelokopanatseka yeo: **Ntlo ya monna yo mongwe**, a laeditšwe ge e le a sebjalebja (ditoropong le makheišeneng). Go akareditšwe ka go bontšha ge nako le felo di laolwa ke sererwa.